

Ontstaan van het veen

deel I

In 1985 werd met de paviljoenaak „Nieuwe Zorg” een deklust turf vanuit Nieuw Amsterdam naar Amsterdam gebracht.

In 1987 is met de Hasselteraak „Annigje” al zeilend een lading turf vanuit Meppel naar het Maritiem Museum Prins Hendrik vervoerd.

Bart Vermeer, die o.m. alle tekeningen voor de complete restauratie van de „Annigje” maakte, heeft beide tochten gevaren.

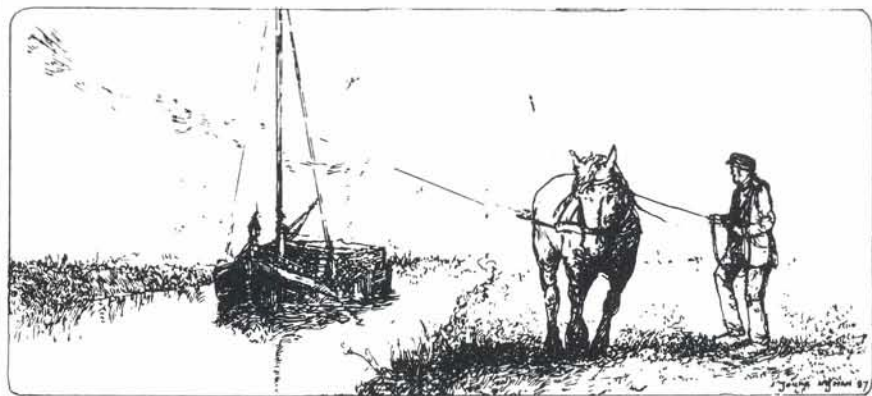
Samen met zijn vrouw Kee beschrijft hij in enkele artikelen de achtergronden van turf en turfwaren. Zij geven antwoorden op de vragen hoe en waar turf is ontstaan, hoe de produktie ging, hoe het vervoerd werd en hoe de schepen er voor waren ingericht.

Juist omdat er zovelen met voormalige turfscheepjes varen en steeds meer schippers wel eens door een oude turfvaart zeilen, leek het ons de moeite waard, eens wat dieper in te gaan op het onderwerp turf.

Na de laatste ijstijd, zo'n tienduizend jaar geleden, ontstonden in een gebied dat zich uitstrekte van Frankrijk tot in Duitsland, meren van smeltwater. Op de bodem van deze meren vormde zich een tamelijk waterdichte veensliblaag,

als verticale richting uitbreidt. Het kan vele malen zijn eigen gewicht aan water opnemen.

Het water in de groene delen van de plant gaat rotting en verderf van de daaronder gelegen afstervende massa

Scheepsjager met paard voor een turfschip. Pentekening Jouke Nijman, Groningen.

bestaande uit resten van waterplanten en kleine dieren.

Overblijfselen van snelgroeiende planten, zoals riet en krabbescheer overdeken deze veensliblaag. Door gebrek aan zuurstof, vanwege de afsluiting door het water, verteren niet alle planten. Er ontstaat een voedselarme bodem, waarop veenmos gaat groeien, een wortelloos plantje, dat zich in regenrijke perioden zowel in horizontale

tegen. Op die wijze ontstonden de beruchte veenmoerassen.

In droge perioden groeiden naast veenmossen ook andere planten zoals heide en er konden zelfs bossen ontstaan. Nieuwe regenrijke perioden stimuleerden de veengroei opnieuw. Het veen overwoekerde de planten en bossen. Vanwege het niet volledig verteren vindt men zelfs boomresten in het veen terug als **kienhout**.

Er bestaan verschillende soorten veen, die te onderscheiden zijn naar ouderdom, aard van de veengeworden plantengroei, humusgehalte en verveningsgraad.

Het oudste en diepst gelegen is het darg- of baggelveen, hierop vormde zich het scherpveen.

Na een nieuwe periode van droogte ontstond een jonge veenmoslaag, het zgn. **bolster**.

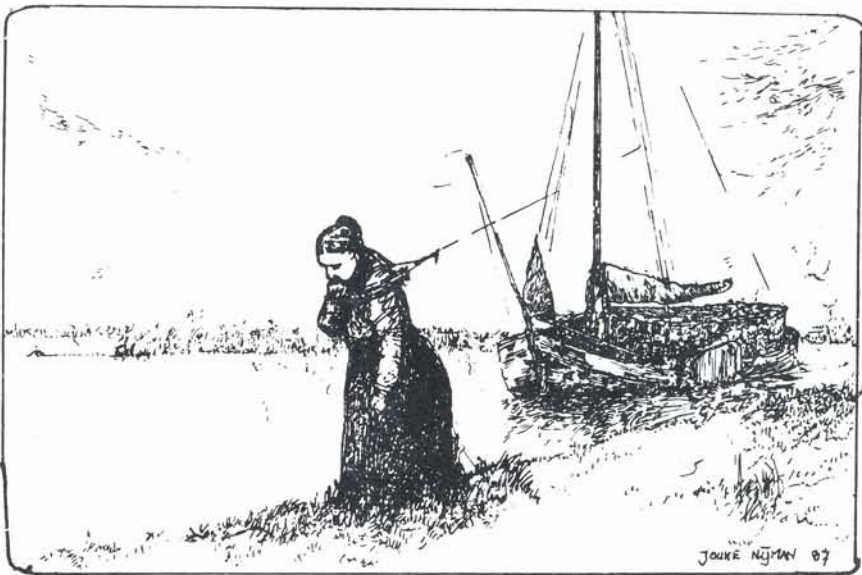
De termen hoogveen of laagveen worden gebruikt voor veen, dat zich onder of boven de grondwaterspiegel bevindt. Wanneer veen maar lang genoeg ongestoord in de bodem blijft liggen, gaat het inkolen en wordt het als brandstof waardevoller. Voor hoogveen en laagveen zijn verschillende verveningsmethoden ontwikkeld.

Laagveen

Hier worden het gras en de bovenlaag weggeschept. De daaronder gelegen drassige veenlagen worden omhoog geschept en op de kant op een legakker uitgespreid tussen houten schotten. Deze ribben of legakkers waren de strookjes land, die bleven staan tussen de afgegraven veengrond in.

Veenhut.

Pentekening Jouke Nijman, Groningen.

Schippersvrouw in de jaaglijn. Pentekening Jouke Nijman, Groningen.

Een tussenlaag van riet voorkwam, dat het veen aan de ondergrond hechtte.

De op de legakker aanwezige „menger” voegt water bij de opgebaggerde veenkluiten en maakt er, al lopende door de brei, een gelijkmatige specie van. Hierna trapt men met behulp van plankjes onder de voeten de specie plat, terwijl men er met behulp van een schuif een vlakke 32,5 cm dikke laag van maakt.

Wanneer turf aan de bovenkant voldoende droog is, worden er met een grote hark evenwijdige voren ingetrokken. Dan worden met de turfsteker vierkantjes in de turfslag gestoken.

De zgn. **baggelaartjes** blijven nog ca. 4 weken liggen om te drogen, dan worden ze in rijen gelegd om ook aan de andere kanten te kunnen drogen. Ze worden nu regelmatig gekeerd tot ze in het najaar droog genoeg zijn. Daarna worden er turfhopen van gebouwd die, in afwachting van vervoer, afgedekt worden met riet.

Lange tijd heeft het baggeren plaatsgevonden met de beugel, die met de hand omhooggehaald werd. De laatste jaren vond de vervening plaats met veentrekmachines. Een vaartuig dat, uitgevoerd met grote messen die langs tandheugels omhoog en omlaag bewegen, plakken veen afsnijdt. Dit veen wordt via een pijp op de legakker gespoten.

Hoogveen

Vóór de vervening van de hoogveen-gebieden moesten eerst ontwateringskanalen worden aangelegd. Het proces van ontwatering, alvorens met ontginning aan te kunnen vangen, duurde enige jaren. Men legde eerst een hoofd-raai aan, een verlengstuk van een bestaande vaart. Hier loodrecht op stonden de zijkanalen of wijken, die de veenplaatsen scheidden. Door de ontwatering klonk het hoogveen met ongeveer een derde in.

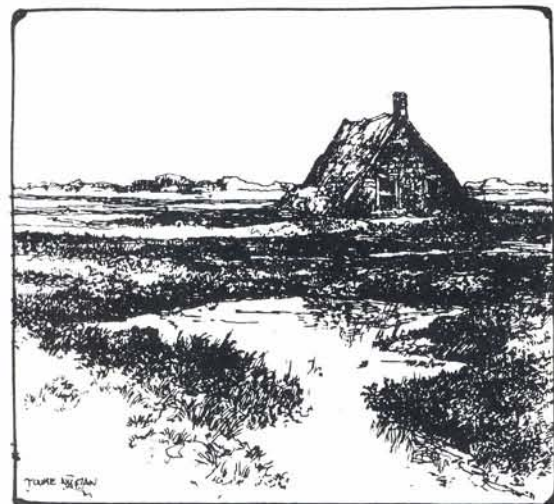
Wanneer de, met de hand gegraven, kanalen klaar waren kon het vervenen beginnen. De bovenste halve meter werd eerst afgegraven. Dit is de bolster, die bewaard werd om na de vervening te vermengen met het overgebleven zand.

Hierdoor ontstond de vruchtbare dalgrond. Vervolgens werden de turfslagen weggestoken. Het steken gebeurde op vergelijkbare manier als bij het laagveen beschreven is.

Na het steken werd de turf met kruiwagens naar de **zetvelden** gereden. Daar werd het werk meestal door vrouwen gedaan. Zij keerden de turven regelmatig en bouwden na het drogen turfbulten. Deze bestonden uit vaste aantallen.

Vanaf deze bulten werd het veen naar de schepen gereden met krooien - de speciale turfkruiwagens.

Van de onderste lagen hoogveen werd

door de baggelmannen baggelspecie gemaakt, waarvan op dezelfde wijze als in het laagveen turf werd gemaakt.

Ook in het hoogveen werd in de loop der tijden het arbeidsintensieve vervegingsproces door machines overgenomen. Aanvankelijk groef een pers-turfmachine, aangedreven door een locomobiel het veen af, waarna het op maat snijden en het verdere proces nog met de hand ging. Later werd het ontginnen overgenomen door machines die het veen bij meters tegelijk afgroeven en het als ruw gevormde worsten uitspuugden. Dit soort machines zijn tot op heden nog in gebruik in de Duitse hoogveengebieden.

Turf: vroeger en nu

Het vervenen van vooral hoogveengebieden was bijna volledig afhankelijk van vaarwater. Zonder vaarten konden de enorme hoeveelheden turf niet afgevoerd worden.

Het vervoer over water is makkelijk en goedkoop. Zo kon in de 17e eeuw de turf concurreren tegen het hout, wat daarvoor als brandstof diende. Hout werd toen al schaars en moest worden aangevoerd vanuit het Oostzeegebied. Tussen 1500 en 1900 is het overgrote deel van de aanwezige 300.000 hectare hoog- en laagveen in Nederland verveend. In 1500 werd van ± 200 hectare oplopend tot 500 hectare per jaar verveend. Van 1600 tot 1700 ± 700 hectare per jaar en na de 17e eeuw zakte de jaarproduktie terug naar ± 500 ha.

Rond 1900 wordt er weer veel meer geproduceerd. Daarna loopt de produktie volledig terug, omdat turf vervangen wordt door andere brandstoffen.

Omdat turf, door het vervoer over water, in zulke grote hoeveelheden zo goedkoop te verkrijgen was, ontstonden er veel industrieën, die turf bij hun fabrikageproces gebruikten.